

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20532> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Groothedde, Michel

Title: Een vorstelijke palts te Zutphen ? : macht en prestige op en rond het plein 's-Gravenhof van de Karolingische tijd tot aan de stadsrechtverlening

Issue Date: 2013-02-14

4 Onderzoeksmethode

4.1 Kwaliteit/beschikbaarheid van het gegevensbestand

Zutphen 's-Gravenhof (Zp 1946; onderzoeksnummer: 39646)

Stadskernopgraving door A.E. van Giffen (supervisie) en J.G.N. Renaud op het plein 's-Gravenhof. Slechts op hoofdlijnen door Renaud uitgewerkt (Bulletin KNOB 1950) en door P. Bitter (tijdschrift Oud Zutphen 1983), in beide gevallen met schaalfouten. De opgraving moest nog steeds nader worden uitgewerkt. De tekeningen moesten worden gedigitaliseerd, de vondsten opnieuw bekeken en geplot. Bovendien moesten de gegevens van 1946 gekoppeld worden aan die van de opgravingen in 1993-1999.

De vondsten zijn incompleet, ongeveer 75% is bewaard gebleven. De bewaard gebleven vondsten waren goed ontsloten en zonder beperkingen beschikbaar. Zoologisch materiaal is in het veld niet verzameld.

De documentatie is beperkt: alleen de dagrapporten, het meetsysteem en de veldtekeningen zijn compleet bewaard gebleven. Er is een kleine collectie foto's. De beschikbare documentatie is in digitale vorm ontsloten en zonder beperkingen beschikbaar.

Zutphen Stadhuis (Zu-St 1996-1997; onderzoeksnummer: 26042)

Kuiperstraat 1 (Ku1 1996; onderzoeksnummer: 21833)

Zeer omvangrijke stadskernopgraving in het adellijke hart van de stad op de noordelijke helft van het hofterrein van de palts. De Odyssee-uitwerking had betrekking op de sporen en vondsten uit de 10^e tot 12^e eeuw (de 9^e-eeuwse fase was reeds uitgewerkt en gepubliceerd). Deels ging het om het noordelijke deel van het paltsterrein/gravenhof, deels om enkele huispercelen rond de hof en de omgrachting/omwalling van de hof. De beschikbare vondsten en documentatie waren compleet, goed ontsloten en zonder beperkingen beschikbaar.

Opgraving Huize van de Kastele (HvdK 1994-95; onderzoeksnummer: 38492)

Stadskernopgraving aan de westzijde van het plein 's-Gravenhof. De opgraving bevatte sporen van bijgebouwen van de palts, evenals de 12^e-eeuwse versterking. Deze opgraving is op hoofdlijnen uitgewerkt. De beschikbare vondsten en documentatie waren compleet, goed ontsloten en zonder beperkingen beschikbaar.

Opgraving 's-Gravenhof en Lange Hofstraat ('s-Gr'98, 's-Gr'99 en LH'99 1998-1999; onderzoeksnummer: 21148)

Stadskernopgravingen en rioolbegeleiding op het zuid- oost- en noorddeel van het plein 's-Gravenhof. De opgravingen bevatten sporen van het oostelijke bouwdeel van de palts, evenals sporen van oudere fasen. Aan de noordzijde werd in de Lange Hofstraat een tufstenen poort gedocumenteerd. Deze opgravingen waren op hoofdlijnen uitgewerkt. De beschikbare vondsten en documentatie waren compleet, goed ontsloten en zonder beperkingen beschikbaar.

Verder zijn de resultaten van de omliggende opgravingen en waarnemingen, voor zover relevant, betrokken in dit onderzoek. Ook zijn de vondsten, die tijdens het onderzoek werden gedaan bij de herbestrating van het plein in 2012, beschreven in dit onderzoek ('s-Gr2012, zie 9.6).

De digitale data (mapinfo-bestanden, vondstdeterminaties en de rapportage) zijn gedeponeerd bij het e-depot.

4.2 Het digitaliseren en determineren

Een grote opgave, voordat aan een nauwkeurige analyse van de sporen en vondsten begonnen kon worden, was het digitaliseren van de veldtekeningen en het determineren van het vondstmateriaal in de gemeentelijke database. Alle veldtekeningen zijn 300 dpi in kleur gescanned. Voor het digitaliseren is gebruik gemaakt van MapInfo 8.5. Voor het georefereren van de meetsystemen van de opgravingen is gewerkt vanuit AutoCad met de Grootchalige Basiskaart als digitale ondergrond. Er waren immers geen RD-coördinaten bekend van de vaste meetpunten van de opgravingen. Alle meetsystemen zijn ten tijde van het veldwerk aan de lokale omgeving vastgemeten. De kelderopgravingen, vastgemeten aan de omliggende keldermuren, zijn gegeorefererd via de bouwtekeningen waarop de kelderplattegronden zijn aangegeven. De meetsystemen bleken grotendeels nauwkeurig te zijn aangelegd, sommigen klopten op de centimeter. Slechts een enkele maal bleek een meetsysteem minder nauwkeurig ('s-Gravenhof 1946, werkput 4), maar viel dat in zijn context betrouwbaar te reconstrueren. Een aantal opgravingen kende geen spoornummering (o.a. de grote opgraving van 1946). In de digitale versie zijn aan alle sporen alsnog spoornummers toegekend. Dit om de analyse en beschrijving te bevorderen.

Het digitaliseerwerk is uitgevoerd door Eveline Groothedde, Coosje Koster, Diederik Rijs, Sander Jansen, Roel Kramer en Rianne Everts.

Het determineren en invoeren van de vondsten is door de auteur zelf uitgevoerd. Voor het determineren van de vondsten is gebruik gemaakt van het classificatiesysteem van Archis II (Basisregister-1992), uitgebreid met codes die in dat systeem niet voorkomen (en in de gemeentelijke database zijn opgenomen of al bestonden). Voor het nauwkeurig dateren van cruciale vondstcomplexen is voor een second opinion Emile Mittendorff (gemeente Deventer) geraadpleegd. Hij geldt als specialist van volmiddeleeuws aardewerk. De vondsten zijn ingevoerd in de gemeentelijke database PV71-VONDST (later omgezet in de RAAP-database *Odile*). De gemeentelijke opgravingen tussen 1993 en 1999 waren voor een groot deel al ingevoerd. Op veel punten bleek de determinatie echter onvolledig, mede door de betere kennis van het Pingsdorfaardewerk dankzij het werk van Sanke.⁷² Die informatie is toegevoegd. Ook de ontbrekende gegevens, zoals achteraf toegekende spoornummers, zijn aangevuld.

Voor wat betreft de opgraving van 1946 was de contextuele informatie van de vondsten zeer incompleet. Vondstkaartjes zijn niet aanwezig. Op de scherven staat hooguit een vondstnummer. Desondanks konden uit de originele veldtekeningen en de dagrapporten veel contextuele gegevens worden gehaald en die zijn in de database verwerkt.

⁷² Sanke 2002.

4.3 Overige aspecten en deelonderzoeken

De opgravingsdozen van met name het onderzoek van 1946 bevatten ook niet-geconserveerde metaalvondsten. Om verder verval tegen te gaan zijn deze objecten direct ter conservering en gedeeltelijke restauratie aangeboden aan Restauratie Haelen. Begin april 2011 waren de objecten geconserveerd.

In Adobe Illustrator zijn vervolgens de sporenkaarten en themakaarten gemaakt. Ook het aardewerk en de architectuurfragmenten zijn in Adobe Illustrator getekend. Maaïke Galema, Joyce Onderstal, Rianne Everts, Dineke van Krimpen en de auteur waren verantwoordelijk voor deze afbeeldingen. De foto's en fotobewerkingen zijn gemaakt door Dineke van Krimpen. Zij verzorgde ook de Adobe Illustratorbewerking van de sporen- en structurenkaarten van de opgravingen (behalve die van Zutphen-Stadhuis, die zijn overgenomen van de scriptie van Coosje Koster) en de reconstructies van de houten en stenen hoofdgebouwen. Op grond van deze reconstructietekeningen heeft Jouke Nijman uit Groningen de paltsaula verbeeld in een zeer fraaie digitale 3D-reconstructie en heeft Constant Willems een nieuwe maquette van het gebouw gemaakt. Beide heren leverden nuttige kritiek op deelaspecten van de reconstructie (zie hoofdstuk 12). Diederik en Ute Rijs verzorgden de vertaling van de samenvatting in het Duits. Tijdens en na het digitaliseren en determineren werd door de auteur begonnen met de analyse van de sporen en structuren, het historisch onderzoek en literatuuronderzoek. De feedback van de bouwhistorici Aad Bastemeijer, Wijnand Bloemink, Hein Hundertmark, Johans Kreek, Jeroen Krijnen en Karel Emmens, de historici Kaj van Vliet en Ed Harenberg en de promotor van dit onderzoek Frans Theuws moet zeker worden genoemd. Door hun kritische commentaar, literatuurtips en levering van illustratiemateriaal heeft dit onderzoek een goede basis gekregen.

Er zijn deelonderzoeken uitgevoerd door de medeaanvragers. Hier werd al in september 2010 mee gestart om de gegevens op tijd binnen te krijgen. Aestimatica (Erica Rompelman) voerde een quickscan uit op de enorme hoeveelheid botten van een 12^e-eeuwse dump (Zu-St-862).⁷³ Bob Beerenhout (UVA-AAC) bekeek het vismateriaal uit diverse 10^e- tot 12^e-eeuwse contexten⁷⁴ en Chiara Cavallo (UVA-AAC) deed hetzelfde met de zoogdierbotten. Zij schreef bovendien de algehele synthese van de Zutphense botcomplexen van de 9^e tot 12^e eeuw.⁷⁵ De conclusies zijn in deze rapportage verwerkt. Ten behoeve van het onderzoek zijn voorts zes C14-monsters geanalyseerd bij Beta-analytics in de USA. In het kader van haar afstudeerscriptie (opleiding bachelorarcheologie Saxion Next te Deventer) deed Coosje Koster onderzoek naar de analyse en datering van de structuren uit de 10^e tot 12^e eeuw in de stadhuisopgraving (Zutphen-Stadhuis 1996-1997).⁷⁶

Tot slot voerde Groundtracer bv (Dick van der Roest en Glynn Hobson) in 2010 grondradaronderzoek uit op het plein 's-Gravenhof. Groundtracer stond zo sympathiek tegenover dit onderzoek dat zij hun onderzoek kosteloos hebben uitgevoerd.

⁷³ Rompelman & Eeltink 2011.

⁷⁴ Beerenhout 2011.

⁷⁵ Cavallo 2011.

⁷⁶ Koster 2011.

4.4 Gebruikte periodeaanduidingen: dynastieën van het Heilige Roomse Rijk.

In dit onderzoek worden, naast de in Nederland gebruikelijke periodeaanduidingen 'Romeins', 'Merovingisch' en 'Karolingisch', ook de in Duitsland gebezigde aanduidingen 'Ottoons', 'Salisch' en 'Staufisch' gebruikt. Bewust wordt afgezien van de in Archis gehanteerde coderingen VME(A-D) en LME (A-B) omdat ze zo grof en weinigzeggend zijn dat het in de context van dit onderzoek slechts storend zouden werken. De 'Duitse' periodisering is gebaseerd op een politieke en dynastische context die in een zeer groot deel van Europa van belang was. Bovendien hebben deze dynastieke perioden op de architectuur van kerken en paltsen hun weerslag gehad. Het ontbreken van de dynastische periodeaanduiding in Nederland na de Karolingische tijd geeft wel aan dat ons land in de Nederlandse historische beeldvorming na Karel de Grote en Lodewijk de Vrome in een zwart gat viel dat slechts met 'VMED' of 'Volle Middeleeuwen' kan worden aangeduid. Niets is minder waar, ons land behoorde sedert de verovering van Hendrik I 'De Vogelaar' in 925 tot het Oost-Frankische, later het Roomse Rijk. De Duitse dynastieke aanduiding is dus ook voor ons gebied van toepassing.

De **Karolingische periode** eindigde voor ons land, dat grotendeels tot het middenrijk Lotharingen behoorde, met de definitieve incorporatie van Lotharingen in het Oost-Frankische rijk in 925. Feitelijk was de laatste Karolingische vorst, Lodewijk het Kind al in 911 gestorven.

De periode van 925 tot 1024 noemen we de **Ottoonse tijd**. De Ottoonse dynastie liep van Hendrik I ('de Vogelaar', 919-936), via Otto I ('de Grote', 936-973, sedert 962 keizer), Otto II (973-983), Theofanu als regentes (983-996), Otto III (996-1002) en Hendrik II (1002-1024).

De periode van 1024 tot 1125 noemen we de **Salische tijd**. Het Salische koningshuis begon met Koenraad II (1024-1039); daarna Hendrik III (1039-1056), Hendrik IV (1056-1105) en Hendrik V (1105-1125).

Met het koningschap van de Saksische hertog Lotharius van Süpplingeurg (1125-1137) was er een kort dynastiek intermezzo.

Met de troonsbestijging van Koenraad III (1138-1152) begon een periode die we de **Staufische tijd** noemen en die duurde tot 1248. Het was een eeuw waarin de leden van het Staufische huis en het rivaliserende Welfische huis op de Duitse troon zaten. Voor dit onderzoek van belang zijn de vorsten Frederik I 'Barbarossa' (1152-1191), Hendrik VI (1191-1197), Filips van Zwaben (1198-1208) en de Welf Otto IV (1208-1218). Met de kroning van graaf Willem II van Holland tot Rooms-koning in 1248 eindigde de Staufentijd. De vorming van territoriale vorstendommen is dan zover voortgeschreden dat van effectief centraal rijksgezag geen sprake meer is.